

Médiá na Slovensku o Rómoch: Prípád Polichno

Slavo Ondrejovič

1. Úvod

Sotva sa dá pochybovať o tom, že obraz o Rómoch u majoritného obyvateľstva (v minimálnej miere zrejme aj v rómskej spoločnosti) vytvárajú, resp. spoluvytvárajú aj médiá. O slovenskej situácii možno na základe priebežnej excerpcie a analýzy vysloviť domnienku, že v sledovanom období (rokov 1990-1995) rómska problematika nenašla v slovenských médiách pre seba toľko miesta, koľko by sa vzhľadom na jej „brizantnosť“ očakávalo. Výrazne sa to prejaví najmä vtedy, keď sa jej prezentácia v slovenských médiách v danom čase porovná s jej prezentáciou v českých médiách. Na druhej strane aj komparácia rómskej témy s témami slovensko-českými a slovensko-maďarskými, t.j. s tým, aké miesto zaberajú v médiách, odsúva rómsku problematiku dosť výrazne do úzadia. Odráža sa to určite aj v tom, že v slovenských masmédiách (aspoň v sledovanom období rokov 1990-1995) sa takmer nedá nájsť beseda venovaná rómskym problémom, ktorú by obyvatelia mohli sledovať napr. ako televízni diváci, t. j. taký typ besedy, o ktorý diváci v českých médiách nemajú vôbec núdzu. Česká mediálna scéna v tejto veci do istej miery „zastupuje“ na Slovensku aj slovenskú mediálnu scénu, aspoň pokiaľ ide o televíznych divákov, lebo na veľkej časti územia môžu obyvatelia na Slovensku sledovať viaceré české televízne stanice, najmä Novu, ČT1 a ČT2. Táto situácia je o to paradoxnejšia, že ako sa niekedy prezentovalo „medzi riadkami“ napr. v Slovenskej televízii daného obdobia – skutočným problémom na Slovensku sú len Rómovia, resp. rómska otázka. Problém Maďarov na Slovensku v skutočnosti podľa týchto médií neexistuje, vyvolávajú a živia ho vlastne len neloajálni politickí predstavitelia maďarskej menšiny na Slovensku, ktorí poukazovaním na diskrimináciu Maďarov na Slovensku len zakrývajú svoje („iredentistické“) ciele a ambície. A problémom podľa týchto médií nie je ani slovensko-české spolužitie, ako to ukázal napokon aj pokojný a kultivovaný rozchod v r. 1993 (porov. napr. Boldišová, 1995, s. 2). Napriek tomu problematika slovensko-česká a slovensko-maďarská v slovenských médiách – či už tlačových alebo elektronických – rezonuje do tej miery, že aspoň v niektorých z nich sa dá hovoriť o záplave a zrejme už neraz aj o „sprofanovaní“ témy. Možno by sa dalo dokonca povedať, že rómske témy akoby už potom nemali dostatok priestoru. Svoje tvrdenie opierame o svoju excerpčnú skúsenosť, nakoľko zbieraniu materiálov o slovensko-českých a slovensko-maďarských vzťahoch a ich prezentácii v médiách sa venujeme už po viac rokov.

Podobne ako Rómom sa väčší priestor okrem maďarskej menšiny nevenuje ani iným menšinám na Slovensku. Určite to súvisí s tým, že slovenská spoločnosť si svoju identitu vymedzuje a „vyjednáva“ predovšetkým voči českému a maďarskému spoločenstvu a ostatné spoločenstvá, s ktorými prichádza do styku, nemajú pre ňu túto váhu, nie sú pre ňu v tejto pozícii.

2.

Excerpcia vybraných rómskych tém po roku 1989 potvrdzuje našu pôvodnú hypotézu, že články o Rómoch sú v slovenských médiách pomerne izolované a „atomizované“ v tom zmysle, že zvyčajne na seba nenadväzujú a neodkazujú. Dialogické siete (k pojmu porov. Nekvapil, Leudar, 1998), sa vyskytujú len výnimočne. Niektoré udalosti, vyhlásenia politikov alebo zástupcov miestnych samospráv generujú takéto siete. Ako príklad možno uviesť

diskusiu, ktorá sa rozprúdila po udalosti, keď starosta Spišského Podhradia a rovnako aj primátor mesta Kežmarok dali mestskej polícii príkaz legitimovať „podozrivých“ Rómov, ktorých táto polícia mala právo pokutovať, ba i vyhostiť z mesta: *Bude Kežmarok nasledovať príklad Spišského Podhradia?* (PR 29. 6. 1994, s. 7), *Buďme objektívni* (PR, 29. 6. 1994, s. 7), *Medailu starostovi?* (PR 3. 8. 1994, s. 6), *Inak z Bratislavy, inak zo Spiša* (PR 3. 8. 1994, s. 6), *Trieska v oku suseda* (PR 3. 8. 1994, s. 6) a i., ktoré reagujú na seba). Iným typom výrokov stimulujúcich „siet'ovú“ diskusiu boli napr. slová poslanca Národnej rady Slovenskej republiky R. Hofbauera o rómskej kriminalite (SR 20. 6. 1995): *„Našich občanov znepokojuje hrozivá kriminalita Rómov proti Nerómom, ktorá už dávno-prádávno stratila charakter sociálneho zúfalstva a ocitla sa v oblasti rasového lúpežníctva z roztopaše“*.

O tomto výroku, v ktorom sa kriminalita Rómov preinterpretúva a prekvalifikúva z páchania trestných činov „z nevyhnutnosti“, zo sociálnych príčin, ako sa to niekedy vysvetľuje v zdôvodneniach predstaviteľov rómskych iniciatív, referovala agentúra SAIA, rómska tlač i niektoré ďalšie médiá. Proti tomuto výroku priamo protestovala rómska tlač. Časť majoritnej tlače s ním polemizovala poukazujúc na jeho neprimeranosť a „tvrdosť“. Podobným príkladom je výrok J. Slotu, poslanca NR SR a predsedu Slovenskej národnej strany, podľa ktorého *„sedemdesiat percent Rómov sú kriminálne živly“* (Sme 22. 6. 1993), ako aj V. Mórica, ďalšieho poslanca NR SR, podľa ktorého treba jednoznačne obmedziť sociálnu podporu Rómov (*Kto nepracuje nech neje*, Sme 24. 6. 1993). Rómska otázka sa takto zapája do politického diskurzu a Rómom sa v ňom pripisujú ako typické činnosti a vlastnosti: kriminalita, príživnícky spôsob života. V médiách sa teda pracuje s výroky politikov, ktorí propagujú „tvrdé“ či „rýchle riešenia“, resp. „tvrdé recepty“ v riešení rómskej otázky. Rómska problematika v tomto kontexte prestáva byť hlavnou témou príslušných príspevkov a stávajú sa ňou skôr výroky politikov. Tieto výroky nie sú ojedinelé, ako o tom podáva doklad správa TASR (29. 11. 1993): *„Denník New York Times v závere cituje starostu Medzeva Jozefa Pacala, ktorý položil na stôl pohárik s vodkou a povedal: „Jediným riešením je všetkých vystrieľať“. Potom sa opravil, že nie všetkých, ale niektorých by bolo treba zastreliť.“*

Je pozoruhodné, že v agentúrnej správe sa v tomto prípade referuje o vyjadrení komunálneho politika v neformálnej situácii, navyše reprodukovanie zo zahraničnej tlače. Pre agentúrne správy to pôsobí dosť neobvykle. Ani pokus o rektifikáciu starostu neznižuje v jeho výpovedi tvrdosť či kategorickosť navrhovaného riešenia. To, že sa takýto výrok objaví bez komentára, je v súlade s názorom sformulovaným napr. M. Vašečkom v prehľadovej správe o Rómoch na Slovensku za rok 1995 (*Rómsky rok 1995 na Slovensku*. RNL, 1. 1. 1996, s. 2), podľa ktorého problémom dňa nie je miera rasizmu či atmosféra xenofóbie vo vzťahu k Rómom na Slovensku, ale *„slabý antirasizmus spoločenských a kultúrnych autorít, štátnych predstaviteľov a inteligencie vo všeobecnosti“*. Svedčí o tom aj rubrika *O Rómoch nahlas, O Rómoch znovu nahlas* v Smene na nedeľu (15. 10., 17. 10, 29.10. 1993), kde sa hlas dáva čitateľom.

Česká situácia pôsobí veľmi výrazne ako referenčný rámec pri analýze udalostí na Slovensku. Odkazovanie na situáciu v Čechách, kde podľa istej časti slovenskej tlače (najmä Slovenská republika, Zmena, Slovenské národné noviny) bola a doteraz aj je situácia s Rómami omnoho kontroverzejšia a zavrhnuteľnejšia, a teda hodná omnoho väčšej kritiky než na Slovensku, sa stalo od začiatku existencie samostatných štátov aj súčasťou vládnej rétoriky i „vládnej“ tlače (napr. SR, SP, R) na Slovensku. Poukazovalo sa najmä na to, že Európska únia a Európska komisia a vôbec „zahraničie“ (zahraničné médiá) neoprávnene obracajú hrot svojej kritiky na Slovensko, zatiaľ čo by si ju omnoho skôr zaslúžila Česká

republika¹. Je to známy postup a prostriedok na bagatelizovanie, zľahčovanie, ospravedlňovanie a teda marginalizáciu „neprijemných“ udalostí, ktoré sa stali u nás, a zároveň ich odsúvanie mimo našich hraníc (porov. napr. Wodak 1990).

Postupne sa však v slovenských médiách, najmä v kultúrnych týždenníkoch, začal v sledovanom období prezentovať komplexnejší prístup k rómskej otázke. Tá sa na Slovensku rozčlenila na dve roviny, ktorými sú a) skutočne neutešený stav v riešení tejto otázky na Slovensku a na b) poukazovanie na „propagandistické zneužívanie tejto situácie v zahraničných médiách“ (E. Boldišová: *Rómska otázka – výkričník nacionalistického Slovenska?* NaNo 15. 2. 1995, s. 1 – 2, A. Ferko: *Rómsky holokaust*, LT, 10. 4. 1995, s. 11 – 12). V tejto súvislosti sa hodí odcitovať pasáž z perexu článku I. Čičmanca *Rómska otázka. Stigmatizovaný národ* (autor perexu B. Bodacz):

LT 13. 3. 1995, s. 11

Rómska otázka alebo Stigmatizovaný národ.

Rómska otázka je tu zasa, mimochodom, je tu stále, iba podľa nášho subjektívneho vnímania sa mení jej intenzita a dôvod na ňu. V týchto týždňoch sa do popredia dostali útoky skínov na rómskych občanov. Aj keď nedosahujú takú početnosť ako v okolitých krajinách, napr. v Česku, nie je to dôvod na zľahčovanie či zapieranie neželanej situácie, a práve aj z tohto pohľadu sú nepodstatné dohady, či útoky skínov treba kvalifikovať ako rasistické alebo nie. Navyše ak by sme použili rovnaké meradlo aj na oveľa početnejšie útoky opačné, rómske, mali by sme razom na Slovensku rasistov, že by sme ich – ako možno tých dnešných – už na jednej ruke nezráтали.

Mimochodom pojem „iný meter“ je obľúbeným výrazovým prostriedkom časti slovenskej tlače toho obdobia. V Republike v článku *Na našu krajinu majú v EK iný meter ako na ostatné* (R 25. 4. 1995, s. 10) sa pripomína, že „v Českej republike rukami skínov prišlo o život 40 Rómov, kým na Slovensku takto zahynuli traja alebo štyria“. Podobne je to vo veľkoplošnom rozhovore s E. Garajovou, poslankyňou NR SR za HZDS a členkou Parlamentného výboru Rady Európy, s titulkom *Problém s Rómami je v Čechách väčší, no Slovensko je hodnotené negatívne* (SR 18. 9. 1995).

Denníky uverejňujú materiály, najčastejšie rozhovory, v ktorých sa „potvrďuje“, že situácia Rómov na Slovensku je lepšia ako v Čechách. Napr. v rozhovore s predsedom Spoločenstva Rómov na Morave Karlom Holomkom sa na otázku o situácii Rómov v Čechách, na Morave a na Slovensku, odpovedá:

PR 6. 8. 1995

Rómom je u vás lepšie

Pokiaľ ide o sociálny aspekt, životnú úroveň, v ČR je na slušnej úrovni. Lenže z pohľadu prijímania Rómov, ako výraznej menšiny spoločnosťou, situácia na Slovensku je omnoho lepšia. Vy ich totiž vnímate ako súčasť spoločnosti.

Podobne je to v inom rozhovore s predsedom Rómskej občianskej iniciatívy Emilom Ščukom, kde sa na otázku, či existuje rozdiel medzi rasizmom v Čechách a na Slovensku, odpovedá:

¹ Povšimnutiahodné je, že v slovenských médiách sa pritom neodkazuje na situáciu Rómov v Maďarsku. Hoci v niektorých prípadoch sa v agentúrnych správach objaví občas aj informácia o rómskom probléme v Maďarsku (TASR, 12. 2. 1994, 16. 4. 1995), nenašli sme rozvinutie týchto správ v nijakom inom žánri.

PR 12. 2. 1996

Bojovať proti predsudkom

Určite. Česi sú oveľa väčší rasisti ako Slováci. U Slovákov prevláda skôr strach z Rómov a ich predsudky sú celkom iného charakteru. Rómovia tam odjakživa žili v biede za mestami, oddelene a niekde to tak aj zostalo. Predsudky sa vytvorili hranicou. V súčasnosti tam žije 500-tisíc Rómov a prístup k nim je celkom iný. Viem, o čom hovorím. Žil som tam dvadsať rokov. Mám tam rodinu. Prístup obyčajného Slováka k Rómovi sa výrazne odlišuje od prístupu obyčajného Čecha. Čech nikdy nedokázal rešpektovať národnosti tak ako Slovák. Nemyslím Maďarov, to je politická karta. Medziľudské vzťahy na Slovensku a v Čechách sú veľmi rozdielne.

Odkazuje sa tu na kategóriu obyčajný Slovák, obyčajný Čech, na osobnú skúsenosť a zdôrazňuje sa diferenciacia medzi slovenským a českým prístupom k Rómom. Táto rozdielnosť však nie je jasne definovaná. Protiklad sa buduje len na tom, že predsudky voči Rómom na slovenskej strane vznikajú z niekdajšieho a sčasti i dnešného segregatívneho spôsobu života, zo strachu z neznámeho, príp. aj zo sociálnej nerovnosti, kým česká strana sa obviňuje z neschopnosti rešpektovať iné národnosti vôbec.

V závere sledovaného obdobia médiá hojne informujú aj o pozitívnych stránkach spolujitia Rómov s väčšinovým obyvateľstvom na Slovensku (*Príklad pre ďalších*, P 19. 1. 1995, s. 3; *O Rómoch a pre Rómov*, SNN 25. 10. 1996). Jednotlivé články sa pokúšajú o empatizáciu a prorómsku perspektivizáciu. Paradoxne však nemajú pritom za následok korekciu bežného vedomia, ale neraz tradované predsudky naopak potvrdzujú (motív výnimočnosti). Článok *Rómovia určujú tempo*, ktorý bol uverejnený 18. 8. 1995 v Pravde, má nadtitulok *Malý životnodvorský zázrak*. Píše sa tu o Rómoch patriacich v Žitavských dvoroch medzi najlepších pracovníkov cestárov, ktorí dokonca určujú aj tempo cestných prác. Tento fakt sa však prezentuje ako niečo výnimočné a nečakané, ako „zázrak“. Bežné vedomie hovorí, že Rómovia sú leniví, parazitujú na „našej“ práci, a to sa prezentuje aj v médiách. Uvedená pozitívna prezentácia obrazu Rómov nemá preto zväčša za následok korekciu tohto obrazu, ale tradované predstavy sa ňou skôr posilňujú.

Potvrdzuje to aj spomínaný *Príklad pre ďalších* (PR 19. 1. 1994, s. 3), v ktorom sa dáva ostatným (Rómom) za vzor Róm Gejza Ištočák v tom, ako sa postaví k problému rómskeho bývania. Skúsenosti sú také, že Rómovia devastujú svoje obydlia, ktoré dostanú od majoritného obyvateľstva. Tu ide o prípad opačný. Zdevastovaný priestor sa zmenil zásluhou Róma na obývatel'ný a obývaný. Za pomoci magistrátu mesta si Róm G. Ištočák zrenovoval devastovaný priestor pre svojich šesť detí a manželku. Hlas magistrátu to komentuje takto: „Byt, ktorý sme mu našli, bol naozaj v dezolátnom stave, ale on sa nebál práce. Je naozaj svetlou výnimkou. Ostatní čakajú, že magistrát všetko za nich vyrieši a sami sa o nič nepričinia.“ Tu sa teda motív výnimočnosti aj explicitne vyjadruje. Ostatní podľa očakávania nepriložia ruku k dielu, pasívne čakajú, kým sa majoritné obyvateľstvo o nich postará.

Podobne vyznieva článok, v ktorom sa opisuje situácia v obci Šárovce so 45 % Rómov:

R 20. 5. 1995

V dedine je takmer polovica Rómov, ale problémy s nimi nie sú

Žijú tu už dlhé roky a viacerým z vás iste napadne myšlienka: „Tam by som žiť určite nechcel“. Pri dnešnej kriminalite, na ktorej majú veľký podiel aj naši rómski spoluobčania, by sa vám nikto ani nečudoval, nikto vás neodsúdil ... Napriek tomu, že v obci je takmer polovica Rómov, a kde sú Rómovia, tam sú aj problémy, s týmito nie sú nijaké problémy.

Autor článku pri opise bežného vedomia použil exkluzív („viacerym z vás iste napadne myšlienka”), čím sa sám vyčleňuje spomedzi týchto „viacerych”. Z druhej strany médiá kreslia aj, a vo väčšej miere, výrazne negatívne obrazy Rómov na Slovensku, ako sa to zrkadlí už i v titulkoch článkov *Rómske peklo v Slovenskom raji* (Život 22. 8. 1994, s. 11-12), *Pomôž a potom ťa vybijú* (PR 30. 7. 1995), *Strach denným hosťom. Plavé Vozokany ako z akčného filmu* (PR 12. 2. 1995), *Rómovia spejú k horšiemu. Môžu byť nielen bremenom, ale aj hrozbou* (Práca 16. 5. 1995), *Tiene nad Kostiviarskou* (PR 18. 2. 1995, s. 1-3), často majúcich ironický nádych: *Už sa nekradne, iba „odváža”* (PR 1. 10. 1994), *Demokracia po cigánsky* (Slobodný piatok 31. 5. 1991, s. 5), v ktorých sa používajú neraz okazionalizmy (*Rómobyty*, PR 22. 4. 1995, s. 6), *Domobrana či Rómobrana?* (SR 14. 6. 1994) atď.

Vo viacerých článkoch sa objavuje poukaz na niektoré spoločné črty Slovákov a Rómov, vytvára sa dokonca spoločná kolekcia etnických kategórií „Rómovia a Slováci”, lebo „a) tak rómska, ako aj slovenská societa pociťuje nedostatok rovnoprávnosti v medializácii celého radu udalostí ľuďmi „zvonka”, b) obe etniká sú, alebo aspoň boli, terčom asimilačných plánov svojich silnejších susedov, c) obe society hľadali a hľadajú viac slobody vo vynútenej zvýšenej miere (e)migrácie, d) za obe etniká sa ešte vždy pokúšajú na rôznych fórach hovoriť samozvaní hovorcovia” (A. Ferko: Rómsky holokaust, LT 1995). Aj to možno chápať jako marginalizáciu rómskeho problému.

3.

Prípady jednotlivých strát na životoch, ku ktorým došlo pri strete rómskeho a nerómskeho obyvateľstva, resp. skínov a Rómov na Slovensku, sa, pravdaže, medializujú v rôznej miere. Spomeňme napr. prípad, ktorý sa odohral v Žiari nad Hronom, kde 21. júna 1995 príslušníci hnutia skinheads zbili, poliali horľavinou a zapálili 18-ročného Róma Mária Gorala, ktorý na následky zranení zomrel, či iný prípad z 24. augusta 1995, ktorý sa odohral v Prievidzi, kde vtedy zasa zahynul skín rukou Róma. O týchto prípadoch možno povedať, že na slovenské pomery mali širokú publicitu. Média informovali v tejto súvislosti okrem iného aj o vyjadreniach politikov a zástupcov rozmanitých inštitúcií k danej udalosti. Iné udalosti aj so smrteľnými následkami prebehli však akoby za menšej účasti obecnstva, niektoré zostávajú akoby „utajené” či aspoň „poloutajené”. Zaujali menší počet médií, resp. žurnalistov. K nim patrí napr. prípad “vybuchujúcich rádii” v Rimavskej Sobote (*Smrtonosné rádio*, Plus 7 dní 3. 5. 1995, s. 14-15) a takisto aj prípad tzv. polichnianskej tragédie. Vzhľadom na svoju výnimočnosť si táto udalosť zaslúži podrobnejšiu pozornosť.

4.

Udalosť v Polichne je výnimočná iste najmä tým, že na jej konci ostali štyri obete na životoch (obete boli z radov Rómov², pričom páchatelom bol Neróm). Vyhľadávaním materiálov v ústredných denníkoch (Pravda, Práca, Nový čas, Slovenská republika, Sme), ale aj v regionálnej tlači príslušnej stredoslovenskej oblasti (najmä Novohradské noviny, Smer) i etnickej tlače (Romano (nevo) ľil) a v agentúrnych správach (TASR, SITA) za roky 1990 – 1995, sme zistili 43 materiálov rôzneho žánru (z toho 7 českých) venovaných tomuto prípadu. Z elektronických médií sme zistili jedinu zmienku o udalosti, a to odvysielanie televízneho

² Takto sa to uvádza vo všetkých materiáloch. Iba v minimálnom počte materiálov sa spresňuje, že jeden zo štvorice obetí nebol Rómom. V tomto prípade ide o “spochybnenie” kategoriálnych vlastností etnickej kategórie Róma (porov. k tomu J. Homoláč v tomto zborníku).

šotu po večerných správach dňa 25. septembra 1990, venovaného streľbe v Polichne, čiže ide o materiál z počiatku prípadu.

„Prípad” má takúto chronológiu: samotná udalosť (18. septembra 1990) – pohreb (19. septembra 1990) – pojednávanie na súde, oslobodzujúci rozsudok (28. augusta 1992) – odvolanie sa prokurátoru voči oslobodzujúcemu rozsudku, zamietnutie odvolania prokurátora najvyšším súdom (3. marca 1994) – páchateľ J. T. sa stáva starostom obce Polichno (26. februára 1995).

Z uvedeného počtu sa desať, resp. dvanásť materiálov dotýka hlavne udalosti z r. 1990, pätnásť referuje o oslobodzujúcom rozsudku, resp. komentuje túto udalosť, dva možno označiť za úvahové interlúdiá (vyšli v r. 1993), dva sa zaoberajú zamietnutím odvolania prokurátora a v jednom, resp. v dvoch sa spomína aj inštalácia J. T. za starostu obce. Aj z tohto zoznamu jasne vidieť, že daný prípad nezaujal žurnalistov z hľadiska celkovej „výstavby” udalosti. Po oslobodzujúcom rozsudku záujem takmer úplne pohasol, nevenovala sa mu tlač väčšinová, ani menšinová.

5.

V jednotlivých materiáloch sa autori angažujú v nerovnakej miere. Niektoré (najmä agentúrne) správy sa usilujú o čo najvyššiu možnú mieru vyváženosti, sú podľa očakávania neosobné a neutrálne, niektoré predstavujú akoby “odpis” súdnej správy. Príkladom na to je správa o udalosti, ktorá vyšla v Práci 30. septembra 1992 s titulkami *Strieľal v sebaobrane, Súd rozhodol: J. T. nespáchal trestný čin* (uvádzame ho v úplnom znení):

Práca 30. 9. 1992

Strieľal v sebaobrane, Súd rozhodol: J. T. nespáchal trestný čin

Vynesením oslobodzujúceho rozsudku a rozhodnutím o prepustení z vyšetrovacej väzby sa včera skončilo na Krajskom súde v Banskej Bystrici hlavné pojednávanie s obžalovaným J. T., nar. 1956, z Polichna v okrese Lučenec. Obžalovaný 16. 9. 1990 vo večerných hodinách po predchádzajúcich konfliktoch s rómskymi občanmi, výstrelmi s loveckej pušky usmrtil na dvore svojich rodičov 4 Rómov a jedného ťažko zranil. Krajský prokurátor ho obžaloval z trestného činu vraždy Jána Oláha ml. podľa § 219 odst. Trestného zákona.

Po vypočutí svedkov a znalcov z odboru psychiatrie, súdneho lekárstva a balistiky súd dospel k záveru, že trestný čin, z ktorého bol J. T. obvinený, nie je trestným činom. Potvrdilo sa, že na Jána Oláha vystrelil na schodišti domu rodičov (s ktorými býval) potom, keď tento spolu s ďalšími Rómami násilne a neoprávnene vnikol na ich slabo osvetlený dvor. J. T. ohrozovaný a prenasledovaný a v obave o svoj život (i rodičov) použil po varovaní zbraň.

V našom súdnictve, ako odznelo na súde, je prípad prelomovým. Obrana J. T. bola nutná a primeraná, s dôrazom na zachovanie domovej slobody. Súd nenašiel žiadny argument, ktorý by spochybnil výsledok vyšetrovania a výroky znalcov. Teda ani tie, že pri ostatných výstreloch, ktorými usmrtil troch Rómov a jedného ťažko zranil, bol už v nepričetnom stave. Proti rozsudku možno podať odvolanie na Krajskom súde v Banskej Bystrici do 8 dní po jeho doručenia. Proti uzneseniu môžu oprávnené osoby podať odvolanie do 3 dní od jeho vyhlásenia.

Krajský prokurátor sa proti oslobodzujúcemu rozsudku odvolal a podal sťažnosť na prepustenie J. T. z väzby.

Porovnanie tejto správy zo správou TASR, ktorá vyšla 28. septembra, čiže deň predtým, je zrejmé, že až na niektoré menšie úpravy (vynechanie údaju, že páchateľ strieľal bez mierenia, zamenenie výrazu „*ťažké psychické rozpoloženie*” za „*nepričetný stav*” a ešte niekoľko čisto štylistických drobností) je správa takmer identická. Silne od predlohy sú závislé, aj keď komprimovanejšie s viacerými vynechávkami, aj viaceré ďalšie správy o

udalosti, napr. *Polichnianska tragédia pred súdom*, pred ktorú sa však predsúva trochu beletrizujúca úvodná pasáž:

SM 30. 9. 1992

Polichnianska tragédia pred súdom

Dnes už 36-ročný J. T. z Polichna v snahe uchrániť rodičov od stretu s miestnymi Rómami, ktorí sa jemu aj im vyhrážali tým najhorším, a napriek zatvorenej bráne vnikli na dvor, zobral loveckú pušku a ... (bodky používa autorka článku, S. O.) štyroch z nich usmrtil a ďalšieho ťažko zranil. Polichnianska tragédia obletela nielen celý Lučenský okres, ale aj Slovensko.

Vzápätí sa pokračuje v dokumentačnom tóne súdnej správy. Posledná veta uvedeného úryvku síce tvrdí, že prípad bol široko publikovaný, ale excerpčia to spochybňuje. Ščasti to však naozaj platí, ak sa uvedené tvrdenie týka len informácie o samotnej udalosti. Podobne (neutrálne i angažovane) sú štrukturované aj ďalšie správy *Štvornásobná vražda* (SM 18. 9. 1990, s. 2), *Oslobodzujúci rozsudok. Štyria mŕtvi v Polichne* (NO 29. 9. 1992), *Strelec z Polichna na slobode* (Smer 3. 11. 1992), *Potvrdili rozsudok. Polichniansky prípad definitívne uzavreli* (PR 5. 3. 1994), ktoré sú z tohoto pohľadu hybridné. Prerозprávanie udalosti výlučne so zameraním na fakty predstavuje aj česká správa *Krveprolití v Polichně* (Rudé právo 13. 9. 1990). Všetky spomínané správy sa usilujú napriek svojej štýlovej hybridnosti o čo najväčšiu objektivitu. Čo sa týka agentúrnych správ, sú dobrým príkladom na to, že sa v nich len výnimočne vyskytnú expresívne prostriedky.

K iným materiálom, ktorých autori sa usilujú takisto neodkláňať od faktov, no vnášajú do opisu udalosti svoje osobné zaujatie, stratenie a účasť a ktoré rozvíjajú niektoré fakty a motívy, patrí napr. článok *Odvolanie prokurátora zamietli. Najvyšší súd potvrdil slobodu pre Jána T. z Polichna*:

Práca 3. 3. 1994

Odvolanie prokurátora zamietli. Najvyšší súd potvrdil slobodu pre Jána T. z Polichna

Je to už takmer štyri roky. Keď sa vo dvore rodinného domu v Polichne, okres Lučenec odohrala dráma. Jej nechceným hlavným predstaviteľom bol vtedy tridsaťjedenročný Ján T.

Ján T., starý mládenec, mal v obci povesť dobráka. Náruživý poľovník, ktorý chýbal pri máloktovej spoločnej dobrovoľnej práci v dedine. S nikým nemal konflikty. A predsa. Stalo sa to 18. septembra.

Nasleduje podrobný opis priebehu udalosti. Vykresľuje sa tu teda vysoko pozitívny obraz páchatel'a ako nekonfliktného dobráka, ochotného kedykoľvek pomôcť. Ako niekoho, kto nemyslí len na seba, ale aj na iných. Ako niekoho, kto nie je schopný ublíženia na zdraví, ak k tomu nie je prinútený okolnosťami. Autor sa však nevenuje už eventuálnej charakterizácii či vypočítaniu pozitívnych čŕt obetí. Celkom extrémne sa táto perspektíva podáva v článku *Stratené dva roky života už nikto nevráti*. Hovorí sa tu o „*stratených dvoch rokoch života a modrinách na duši*” (samozrejme u J. T.) Z páchatel'a sa urobila obeť.

V článku nadpísanom formou priamej reči *Janko Turčan*: „*Nemal som iné východisko*” autor hodnotí pocity J. T.: „*Aj keď je omilostený, trápí ho to*”. V tomto materiáli sa však zároveň zdôvodňuje nevyhnutnosť počinania J. T. poukazom na nebezpečných Rómov: „*Každý, kto čo len raz v živote zažil alebo aspoň videl správanie sa potúžených Rómov by iste nezaváhal, najmä ak by útočníkov bolo 10-11 a na zemi by videl zbitých vlastných rodičov.*”

Autor vyčíta novinárom, že to nepochopili a zapojili nevhodne do rasistického kontextu: „Napriek tomu sa v mnohých novinách písalo o vražde a, samozrejme, objavilo sa aj osvedčené tvrdenie o prebúdžajúcom sa rasizme na Slovensku. Je pravda, že verejnosť, aspoň jej drvivá väčšina, nešetrila prejavmi sympatií, mnohí pripomenuli (v tomto prípade svetlý) americký vzor.”

Na špecifické detaily sa upriamujú články z českej tlače *Kauce pro vraha? Záplava anonymů na prokuratuře* (Mladá fronta 5. 10. 1990), *Polichno ve stavu obležení. Vyšetřování čtyřnásobné vraždy pokračuje vpřed* (Práce 20. 9. 1990), *Dědina se třese* (Mladá fronta 19. 9. 1990). V každom z nich sa spomína motív kaucie. T. j. informuje sa o tom, že celkom spontánne vznikol fond na podporu J. T. medzi obyvateľmi, a to nielen na Slovensku, ale aj v Čechách.

Ďalší autori postavili svoju tému viditeľne „deliberačne”, ba akosi „susedsky” v maximálnej snahe o vyváženosť pohľadu na prípad. Takým je napr. článok *Dve strany jednej mince. Na margo polichnianskeho prípadu* (Koridor 10. 12. 1992), ako o tom hovorí už aj sám titulok. Autorka v ňom stavia do protikladu „skupinu ľudí, ktorí nemajú ďaleko od rasizmu”, ktorých postoje ilustruje konkrétnym príkladom anonymného reprezentanta tejto skupiny, „výpoveďou známeho, ktorého nebudem menovať”. Jeho výrok, ktorý autorka reprodukuje, znie takto: „Oslobodili ho? No výborne. No ja by som mu predsa len nejaký trest naparil za to, že ich nezlikvidoval viac”. Oproti tomu kladie autorka skupinu, ktorú nazýva „druhá časť verejnosti”, skupinu uvedomujúcu si, že „štyri ľudské životy ostanú štyrmi zmarenými ľudskými životmi bez ohľadu na to, kto to bol”. Autorka si kladie aj ťažko zodpovedateľnú otázku „Má občan právo brániť svoj život a majetok takýmto spôsobom?”, k čomu kladie aj hypotetickú kontraotázku: „Čo by sa stalo, keby Ján Turčan nebol použil zbraň, ako ďaleko by so svojím počínaním bola zašla druhá strana?” Je to všeobecnejší diskurz o vzťahu života, smrti a majetku, ktoré sa zmiešavajú dohromady a uvažuje sa vlastne o legalite kauzálnych vzťahov medzi nimi.

Do protikladu k prvej skupine sa opakovane stavia „druhá časť verejnosti”, ktorá je kategóriou nerozčlenenou na rómsku a nerómsku časť verejnosti. V pokračovaní tohto textu sa však uvedené kategórie konkretizujú a do protikladu sa dostáva rodina Turčanovcov a Oláhovcov, dva znepriatelené rody, čím etnická kategória Rómov a Nerómov neustupuje celkom do úzadia, len sa referenčne zužuje.

Hlasy v jednotlivých materiáloch najčastejšie dostávajú zástupcovia majority. Páchateľ, jeho rodičia, nerómska časť obyvateľov Polichna, úradné osoby nerómskeho pôvodu. Na získanie vyváženého obrazu novinári inokedy dávajú hlas rozličným stranám, ako je to napr. v článku J. Floriana *Vražda nebo obrana? Polichenská tragédie má řadu otazníků* (SS 16. 11. 1990), hoci aj tu sa najviac priestoru dáva predsedovi MNV a vyšetrovateľovi prípadu. Osobitý v tomto zmysle je článok Š. Katiho *Boli vrahovia dvaja? Tragédia v Polichne z pohľadu druhej strany* (Smer 2. 10. 1990). Po stručnej rekapitulácii udalosti sa poskytuje slovo výlučne „poškodeným”. Sú tu výpovede otca, matky, sestry i švagra dvoch z obetí a ich bratov. Ich svedectvá sú orámcované poznámkou, že sa výpovede uvádzajú tak, ako boli zaznamenané na magnetofónovú pásku len s malými štylistickými úpravami, čo sa pripomína nielen na začiatku, ale aj na konci v redakčnej poznámke.

Smer 2. 10. 1990

Boli vrahovia dvaja? Tragédia v Polichne z pohľadu druhej strany

„Redakcia si dovoľí pripomenúť čitateľom, že všetky fakty uverejnené v článku vyjadrujú subjektívne stanoviská respondentov - účastníkov tragédie v Polichne. Overenie si ich pravdivosti je vecou orgánov činných v trestnom konaní”.

V rozhodnutí poskytnúť hlas „poškodeným” bez komentára a bez interpretujúcich vsuviek by sa dala vidieť istá „ústretovosť” „majoritnej strany” voči Rómom, o to skôr, že výpovede týchto svedkov, najmä matky, o udalosti sa diametrálne líšia od „oficiálnej verzie”. „Rambovské” líčenia príbehu niektorých z nich však nepridáva na dôveryhodnosti a pravdivosti líčenia udalosti týchto svedkov. Výpoveď matky bola zaznamenaná takto:

Smer 2. 10. 1990

Videla som ich mŕtvych oboch mojich synov. Odtiahla som si sveter a povedala mu – Strieľaj aj do mňa, nenechaj ma žiť, keď si mi ich zobral! On na mňa normálne namieril. Ale jeho matka, tiež dojička, s ktorou si v robote pomáhame, mu stiahla hlavu ... Obrátila som sa na tajomníka (Miestneho národného výboru., t. j. otca J. T.) a prosila som ho – Prosím vás zavolajte sanitku, oni žijú. A on mi na to zavolať: -- Načo? -- V tom jeho syn znovu na mňa namieril a otec mu zakričal: Strieľaj! Stála som celá zľaknutá uprostred cesty. Ale jeho mater mu opäť stiahla pušku. Mieril na mňa aj keď som odchádzala volať sanitku, ale nemohol poriadne zacieliť, lebo mu zakrýval orgován. Potom som sa skryla za Šteвовu emběčku, ktorú odstavil na mostíku, a to ma zachránilo. Počula som J. T. ako hovorí – Mamo, vyneste mi von jedno pivo! -- Nie netreba ti – odpovedala mu – Povedal som, dajte! Ja už šancu nemám. Pár ich odbachnem a posledná je moja! ...

Na pozadí informácií o priebehu udalosti (bola podrobená rekonštrukcii), o povahe páchatel’a, ktoré priniesli ostatné médiá, vyznieva toto líčenie prinajmenšom ako účelové, ktoré malo poškodiť páchatel’ovi, ale aj jeho otcovi (“tajomníkovi”) a rozprávačka pôsobí ako osoba s príliš živou obrazotvornosťou, ktorá je taká charakteristická pre prírodné národy. Jedinou pozitívnou postavou, ktorá vystupuje v tejto dráme, je páchatel’ova matka, spolupracovníčka matky obetí pri dojení kráv. Aj sama redakcia však priniesla svoju “trošku do mlyna”, keď citovala hlas spolupracovníka J. T., trochu kaziaci obraz o tichej a dobrotivej povahe páchatel’a. Znovu sa však problém, zistenie pravdivosti tvrdení, presúva na plecía orgánov činných v trestnom konaní.

Ak sa v uvedenom článku odtláčajú subjektívne výpovede, rovnaký, pravda, v opačnom garde, je aj príspevok *Janko Turčan: „Nemal som iné východisko”. Polichnianska tragédia z iného pohľadu* (Smena 4. 2. 1993). Autor, podpísaný ako Ján Vesteg, rodák z Polichna, vykresľuje situáciu v dedine a rekonštruje jej „zlatý vek”, keď miestni „ľudia si žili pokojne” až do tej chvíle: „(...) kým JRD nedalo do novín inzerát, že hľadájú 3-4 pastierov aj s rodinami. A to nemali urobiť. Prihlásili sa Cigáni, vtedy to ešte neboli Rómovia. Ľudia sa s nimi spriatelili, nedali im vôbec pocítiť, že sú tmavšej pleti. Trvalo to dosť dlho, ale keď...”

V ďalšom nasleduje generalizácia vo veci viny: „Celá dedina bola svedkom tej krvavej udalosti (...) Všetci dali za pravdu Jankovi Turčanovi.” Takto jednoznačne sa veci stavajú aj v článku *Stratené dva roky života už nikto nevráti* (Zmena 5. 2. 1995, s. 7 - 8) a *Ako sa mu bude žiť?* (Práca 5. 11. 1994), písané v starosti o osud páchatel’a.

6.

Aby sme získali vyvážený obraz o referovaní v tlači o tejto udalosti, medzi excerpované denníky, resp. týždenníky sme zaradili aj jediné rómske noviny vychádzajúce na Slovensku (v Prešove) *Romano nevo li'l*, ktoré sa označujú ako *Romský list – nezávislý kultúrno-spoločenský týždenník Romov v ČSFR*, neskoršie – *nezávislý kultúrno-spoločenský týždenník Romov na Slovensku* (články v nich vychádzajú v slovenčine, ale niektoré materiály sú v rómčine, češtine i maďarčine). Predpokladali sme, že práve tento týždenník bude sledovať polichnianský prípad, a to z perspektívy Rómov. Prezreli sme všetky ročníky novín, no zistili sme len jeden jediný materiál k téme s názvom *Prípad sa skončil, umyte si ruky! alebo Zabil – no je nevinný?* (RNL 1992, č. 60 (7) - 61 (8), s. 3). Ani tieto noviny teda nevenovali prípadu systematickejšiu pozornosť.

Článok H. Šúrovej v *Romano nevo li'l* sa vyznačuje tým, že je písaný s „chladnou hlavou“, neexpresívne, drží sa témy, často cituje slová súdu, najmä predsedu senátu. Pripomína, že tento prípad bol označený ako „*prelomový*“ pre naše súdnictvo, keď ako jeden z dôvodov oslobodzujúceho rozsudku sa „*popri nutnej sebaobrane uvádza ako argument aj zvýšená spoločenská potreba chrániť nedotknuteľnosť domovej slobody*“. Citujú sa aj výpovede rómskych svedkov, ktoré však vo väčšine prípadov vyšetrovanie nepotvrdilo alebo vyvrátilo, čo sa v komentujúcich častiach vždy pripomína. Autorka však pridáva niektoré fakty „*na zamyslenie*“, napr. že „*názory niektorých Polichňanov nie sú až také jednoznačné*“ (spochybňuje teda vysoko pozitívny obraz, ktorý prezentovali „*miestne zastupiteľské úrady*“, ale ktoré pomohli „*spoluvytvoriť*“ aj, resp. najmä médiá). Uvádza sa, že „*zatiaľ čo J. T. bezprostredne po čine prejavoval veľkú ľútosť a výčitky svedomia, postupom času sa začal cítiť akoby bol spáchal nejaký hrdinský skutok*“ (citovaná poznámka predsedu senátu o správaní obžalovaného). Pre autorku je to rámeček na to, aby tému „*zabitie Rómov pri obrane majetku a v sebaobrane – hrdinský čin*“ preniesla z individuálnej sféry do omnoho širšieho rámca: „*Tento postoj k tragickej udalosti je, žiaľ, frekventovaný u značnej časti nerómskej verejnosti a mal by byť varovaním. Niektorí ľudia napríklad veľmi vehementne tvrdia, že 'takýto prípad by sa v Amerike nedostal ani pred súd'*“.

V tejto pasáži sa používa kvantitatívny výraz „*v značnej časti*“ (nerómskej verejnosti), ktorý je trochu neurčitý, ale znamená najskôr „*vo veľkej časti*“, resp. „*v dosť veľkej časti*“ (Slovník slovenského jazyka 5., 1965, s. 660). Tento postoj je zrejme prítomný skôr latentne, lebo explicitne ho vyjadrujú napr. tvrdením, že takýto prípad by sa v Amerike ani nedostal pred súd, „*len niektorí ľudia*“, čím sa označuje menší počet jednotlivcov. Je však zrejmé, že pojem „*niektorí ľudia*“ treba chápať v rámci predchádzajúcej kategorizácie, t.j. v rámci nerómskej časti populácie.

Dištančný pomer k onému výroku sa vyjadruje mierne, takmer pacifisticky, v súlade s celkovým „*neemocionálnym*“ vyznením článku. Nediskutuje sa s týmto výrokom, len sa spochybňuje: „*Nepoznám americké zákony, ale nezdá sa mi to pravdepodobné*“.

V celom článku sa teda nevedie diskusia (aspoň nie explicitne) ani s výrokmi súdu, ani s vyšetrovaním, s jeho výsledkami, s postupom súdu, ale dokonca ani s oslobodzujúcim rozsudkom. Ak áno, tak len v interrogatívnej forme (porov. *Zabil – no je nevinný?* v titule). V poslednej časti nazvanej medzititulkom *Z cudzieho krv netečie* sa však kritika obracia do vlastných radov: „*Na celej veci je však zarážajúci najmä fakt, že o prípad neprejavila počas súdneho procesu ani minimálny záujem rómska verejnosť. Okrem svedkov obžaloby a súčasne najbližších príbuzných obetí sa síce v pojednávacej sieni objavili sporadicky na chvíľu -- asi traja-štyria Rómovia, ale to je všetko (...)* Nuž páni Rómovia - funkcionári, právnici, podnikatelia, vy, ktorí sa radi staviate do pozície odporcov (má byť obhajcov! – S.O.)

biednych, nemyslíte, že tieto výčitky sú adresované predovšetkým vám? Nie v sporoch o výhodné postavenie, v honbe za kšeftami, ale tu, kde to síce „nesype“, ale zato potrebujú vašu pomoc alebo aspoň morálnu podporu, dokazujte, že vám skutočne záleží na Rómoch.”

Medzi uvedené dva odseky je vložená pasáž, v ktorej sa líči „žalostný pohľad“ na „bezmocne sa obzerajúcich Oláhovcov“, keď po skončení pojednávania „nastalo radostné vzrušenie medzi priaznivcami oslobodeného J. T.“, a pridávajú sa trochu beletrizujúco, až baladizujúco vyznievajúce dialógy: „Zabili Cigánov, a to nie je trestné“ - zatrpknuto preťal mlčanie Ján Oláh. „Všetci ani neboli Cigáni, ten posledný bol sedliak, biely“ - odťušil zať. Žena iba odovzdane vzdychla: „Zase sme len zostali všetkým na posmech ...“

Pracuje sa tu s etnickou kategóriou *Cigáni*, ktorá by mohla odkazovať na minulé obdobie, keď sa ešte používalo len pomenovanie *Cigáni* (a nie *Rómovia*) a keď túto etnickú skupinu charakterizovala výrazná periférnosť, lokalizovanosť na periférii spoločnosti. V tejto časti sa síce zároveň ozýva najmä kritika vlastných „úspešných“ a „bohatých“, ktorým chýba solidarita s Rómami „biednymi“. Je tu vykreslený obraz silnejšej väčšiny, ktorú zahŕňa rómske i nerómske obyvateľstvo, a slabšej menšiny (tých ostatných Rómov), ktorých šance nie sú zo sociálnych dôvodov rovnaké.

7.

Nepotvrzuje sa teda predpoklad, že by hodnotenie prípadu vytváralo dva mediálne tábory vzhľadom na to, či je tlač rómska alebo nerómska (porov. aj správy *Rómovia protestujú*, Bratislavské noviny 6. 12. 1992) a *Vrah je vždy vrahom* (SM 2. 10. 1992) z väčšinovej tlače s prorómskou perspektívou). Podľa analýzy však sluchu sa dostáva viac hlasom majoritného obyvateľstva. Tým, ktorých sa to týka najviac, členov napadnutej rodiny, sa poskytuje hlas iba v niektorých materiáloch. Vyskytujú sa tu rozmanité žánre, od sucho dokumentárnych agentúrnych správ, ktoré sa usilujú o čo najobjektívnejšie a najvyváženejšie referovanie, až po besednice, ktoré vyúsťujú do záveru o nepochopiteľnosti a nepredvídateľnosti, ba „osudovosti“ tragickej udalosti v Polichne. Tento motív zaznieva v rómskej i nerómskej tlači..

8.

Z analýzy vyplýva, že *Rómovia* kategorizujú sami seba zvyčajne ako nerozčlenené rómske etnikum. Všeobecná kategória *Rómovia* sa stavia do protikladu k „bielym“, t.j. k väčšinovému obyvateľstvu. Možno si všimnúť, že *Rómovia* hovoria bežne o bielych, čím sa sami seba vymedzujú voči väčšinovému obyvateľstvu. Keď sa však toto označenie vyskytuje vo „väčšinovej“ tlači, dáva sa do úvodzoviek, lebo pripomína výraz z rasistického diskurzu. V takých prípadoch sa od výrazu vlastne vyjadruje „dištanc“, resp. jeho odmietnutie zo strany väčšinového obyvateľstva³. Tam, kde sa hovorí o Rómoch a bielych, sa podčiarkuje etnický, resp. rasový charakter stretu obyvateľstva.

Koridor 10. 12. 1992

Dve strany jednej mince 1992

Druhá strana, teda Oláhovci, sa cítia byť ukrivdení. Sú presvedčení, že proces bol vedený tendenčne a všetko by bolo ináč, keby išlo o „bielych“

³ Výnimočne sa atribút biely dá nájsť aj vo väčšinovej tlači aj bez úvodzoviek. Je to však možné len ako citát z rómskej výpovede

Kategória Rómov sa niekedy podáva rozčlenenene. Rómovia sami hovoria o „dobrých“, „slušných“ a „zlých“, „tých iných“ Rómoch:

Sme na nedeľu 14. 1. 1993

Popoludňajšie dialógy z Polichna

Otec dvoch zastrelených synov M. Oláh: „Po dedine také chýry kolujú, že *všetkých* Cigánov treba postrieľať. No dobre, ja viem, že Cigáni narobia veľa zla, ale aj medzi bielymi sú takí. A veľmi veľa. Vy si myslíte, že sa zato nehanbíme? Ale čo môžeme viac?“

M. Oláh vychádza v nich z obrannej pozície. Tu sa vlastne konštruuje nová kategória, nový relačný pár: dobrí ľudia – zlí ľudia, ktorý ide naprieč etnickým párom Rómovia – Nerómovia.

Rómovia sa kategorizujú aj iným spôsobom. Na Rómov domácich, usadlých a Rómov „odinakial“. Najmä tí druhí sú zdrojom konfliktov, čo sa neraz objavuje aj v nerómskej tlači najmä od úradných osôb. Je tu členenie aj na mladých Rómov, ktorí sú ťažko zvládnuteľní a sú takisto príčinou konfliktných situácií, na rozdiel od iných Rómov. Nechýba ani relačný pár bohatí Rómovia – chudobní Rómovia.

9.

V materiáli *Rómovia protestujú* (Bratislavské noviny 6. 12. 1992) sa dáva hlas predsedovi Rómskej jednoty Alojzovi Pompovi, ktorý v proteste proti súdnemu procesu hovorí: „*Celý prípad súdne orgány priam mafisticky manipulovali a hľadali cesty, ako obísť pravdu a zakryť zločin (...). A Pompa vidí v oslobodzujúcom rozsudku prejav rasistického prístupu a nie nájdenie objektívnej pravdy*“. Švagor obetí J. Farkaš: „*Po vynesení rozsudku sa švagor obetí J. Farkaš vyjadril, že čo si zoderie nohy po kolená, postará sa o to, aby sa celý svet dozvedel, akú skrivodlivosť pridal súd celému prípadu. Nuž ktovie, aké pokračovanie bude mať polichniansky príklad*“ (*Vrah je vždy vrahom*, SM 2. 10. 1992). Otec dvoch obetí: „*Oslobodiť ho mohli len preto, že má peniaze. Nie je spravodlivosť*“ (*Popoludňajšie dialógy v Polichne*, Sme na nedeľu 14. 1. 1993)

Tú istú tému nachádzame rozvedenú v článku *Polichno očekává střelce* (Mladá fronta 10.11.1992), kde sa v priamej reči cituje matka dvoch obetí: „*Nevěřím v žádnou spravedlnost ze strany soudu, už jednou nespravedlivě rozhodl, a rozhodl tak proto, že jsme cikáni (...)* *I cizí lidi, které jsem nikdy neviděla, s osvobozením nesouhlasí*“.

Súd sa tu obžalúva, vlastne majoritná spoločnosť, lebo súdy sú jej nástroje, z nečistých pohnútok, z korupcie, zo stranenia nerómskemu obyvateľstvu, lebo len to si môže dovoliť podplatiť ho. Konštruje sa sociálny protiklad bohatí – chudobní, ktorá v tomto prípade nahrádza etnickú kategóriu Nerómovia – Rómovia.

10.

Ako sme už uviedli, sedem materiálov spomedzi štyridsiatich dvoch napísali českí autori. Čím sa líšia od slovenských? Už na prvý pohľad vidieť, že reportáže o udalosti od českých autorov boli písané dynamickejšie (je v nich posilnená dialogická zložka), ale najmä dramatickejšie. Hovoria o tom už aj názvy jednotlivých článkov: *Krveprolití v Polichně*,

Dédina se třese, Slzy ještě neoschly a už se připravuje (další?) vražda, Polichno ve stavu obležení a i. O mieste udalosti sa hovorí ako o vzdialenej a malebnej lokalite. Pre českých čitateľov, ktorí lokalitu nepoznajú, sa vo väčšine prípadov obec lokalizuje najčastejšie statickým opisom. Typické je uvedenie v reportáži *Vražda nebo obrana*.

Svobodné slovo 16. 9. 1990

Vražda nebo obrana

Polichno ... Vesnička, kousek od Lučence, do Maďarska co by kamenem dohodil ... Vesnička byla až donedávna známá snad jen díky slovenské spisovatelce Boženě Slančíkové, která se tady narodila. Říkali ji Timrava podle potoka, který vesničkou protéká.

Je hodné pozornosti, že sa od slovenských materiálov líšia české aj expresívnejšou lexikou. V českých článkoch sa pri opise udalosti vyskytuje neporovnateľne viac „negatívnych“ expresív: „*vetřelec*“, „*zuřivci*“, „*trestná výprava*“, „*rozkurázení mstitelé*“ a pod. ako výrazov pomenúvajúcich Rómov. Je takisto zaujímavé, že v slovenských materiáloch sme sa nestretli ani raz s výrazom „*gádžo*“, resp. „*gadžo*“, ktorým by mali Rómovia nazývať majoritné obyvateľstvo, zatiaľ čo v českých sa vyskytuje na viacerých miestach, porov. napr. „*V Polichně, kde žije kolem sta gádžů a přibližně 100 Romů*“ (Polichno ve stavu obležení, Práce 20.9.90).

Domnievame sa, že tieto rozdielnosti (kompozičné, štylistické i žánrové) v slovenských a českých materiáloch mohli vyplynúť zo skutočnosti, že českí autori sú pri líčení udalosti slobodnejší, píše o tom, čo sa stalo „*kdesi*“ inde, kým slovenskí autori sú viac „*v tom*“, udalosť sa ich dotýka bezprostrednejšie a bolestivejšie. Ako reprezentanti príslušného majoritného obyvateľstva sú akoby zaťažení spoluvinou. Možno preto sa v tomto prípade vyhýbajú pomenovaniu, ktoré Rómov charakterizujú odmietavo, možno preto nepoužívajú ani výraz *gadžo*, ktorého použitie predpokladá istú mieru uvoľnenosti a odstupu. Možno preto sa udalosť s výnimkou jedného materiálu nepodáva ako „*krvák*“ a smeruje sa skôr k molovým tónom a k líčeniu situácie ako „*osudovej*“ udalosti.

11. Záver

Pre opis udalosti v Polichne je charakteristická pestrosť žánrov. Udalosť sa hodnotí ako prekvapujúca, až neuveriteľná a vníma sa preto ako „*osudová*“. Pri referovaní o nej nestojí proti sebe nerómska a rómska tlač. Je tu potlačený rasový motív. Na obidvoch stranách možno sledovať pokus o kategorizácie, ale aj konštruovanie nových relačných párov na inom než etnickom princípe.

Zoznam excerpovaných článkov

Zkratky

LT	Literárny týždenník
NaNo	Národnostné noviny
NO	Národná obroda
PR	Pravda
R	Republika

RNL	Romano nevo ľil'
SITA	Slovenská informačná tlačová agentúra
SM	Smena
SNN	Slovenské národné noviny
SP	Slobodný piatok
SR	Slovenská republika
TASR	Tlačová agentúra Slovenskej republiky

Klesnilová, A.: Strach denným hosťom. Plavé Vozokany jako z akčného filmu. PR 22. 2. 1995.

Ferko, A.: Rómsky holokaust. LT 10. 4. 1995, s. 11-12.

Borovičková, A.: Rómska karta. PR 16. 3. 1996.

Bojovať proti predsudkom. Rozhovor s predsedom Rómskej iniciatívy Emilom Ščukom. PR 12. 2. 1996.

Bude Kežmarok nasledovať príklad Spišského Podhradia? PR 29. 6. 1994. s. 7.

Buďme objektívni. PR 29. 6. 1994, s. 7.

Hollý, E.: Domobrana či Rómobrana? PR 14. 6. 1994.

Boldišová, E.: Rómska otázka výkričník nacionalistického Slovenska? NaNo 15. 2. 1995, s. 1-2.

Mucha, F.: Demokracia po cigánsky. SP 31. 5. 1991.

Beer, G.: Početné starosti starostu. Obce s rómskou problematikou si samy nepomôžu, NO 10. 4. 1992, s. 7-8.

Inak z Bratislavy, inak zo Spiša. PR 3. 8. 1994, s. 6.

Čičmanec, I.: Rómska otázka alebo Stigmatizovaný národ. LT 13. 3. 1995, s. 11.

Greš, J.: Horor? Slabé slovo. SR 12. 4. 1994, s. 8.

Malecová, J.: Eva Garajová, poslankyňa NR SR za HZDS, členka Parlamentného výboru Rady Európy: Problém s Rómami je väčší, no Slovensko je hodnotené negatívne. SR 18. 9. 1995.

jc, mc: Tmavé mračná na obzore. Chystá sa vraj exodus Rómov z Čiech. PR 9. 12. 1994, s. 5.

jc.: Smutná rómska štatistika. Práca 3. 5. 1995, s. 4.

Tevec, J.: Rómobyty. PR 22. 4. 1995, s. 6.

Kto nepracuje nech neje, SM 24. 6. 1993.

Vašečka, M.: Rómsky rok 1995 na Slovensku. RNL, č. 205-208, 1. 1. 1996, s. 2.

Košťálová, M.: Gadžovia „vedia“, že Rómovia chcú podštandard. Sú novodobé getá za mestami riešením rómskeho problému, alebo s požehnaním najvyšších úradov si kladieme ďalšie rozbušky. SP 26. 9. 1994, s. 16-17.

Angelovič, M.: Rómovia spejú k horšiemu. Môžu byť nielen bremenom, ale aj hrozbou. PR 18. 2. 1997.

Dudinský, M.: Hra s tragédiou. SR 17. 8. 1995, s. 2.

Medailu starostovi? PR 3. 8. 1994, s. 6.

Na našu krajinu majú EK iný meter ako na ostatné. SR 25. 4. 1995, s. 10.

Prekopová, O.: Pomôž a potom ťa vybijú. Drámy nás zomkýtajú aj odhaľujú až na dno duše. PR 30. 6. 1995, s. 4.

Vitko, P.: Tiene nad Kostiviarskou. PR 18. 2. 1995, s. 1, 3.

Ondera, P.: Už sa nekradne iba „odváža“. PR 1. 10. 1994.

Príklad pre ďalších. R 19. 1. 1995, s. 3.

R: Podľa Morica zo SNS treba zaviesť trest smrti a Rómom obmedziť sociálnu podporu. SR 31. 9. 1994, s. 7.

O Rómoch a pre Rómov. SNN 25. 10. 1994.

O Rómoch nahlas. SM na nedeľu, 15. 10., 17. 10. 29. 10. 1993.

Rómom je u vás lepšie. Rozhovor s predsedom Spoločenstva Rómov na Morave Karolom Holomkom. PR 6. 8. 1997.

Rómovia proti výrokom J. Slotu a V. Mórica. SM 28. 10. 1994, s. 6.

Rómovia určujú tempo. Malý životnodvorský zázrak. R 18. 8. 1995.

Rómske peklo v Slovensko raji. Život 22. 8. 1994. 11-12.

Smrtonosné rádio. Plus 7 dní, 3. 5. 1995, s. 14 - 15.

Výhrady k českému prístupu voči Rómom. TASR 2. 2. 1994.

New York: Slovenské rómske getá úpenlivo prosia o prácu. TASR 22. 11. 1993.

Rómske strany protestujú proti výrokom J. Slotu. TASR 3. 8. 1995, s. 2.

Trieska v oku suseda. PR 3. 8. 1994, s. 6.

V dedine je takmer polovica Rómov, ale problémy s nimi nie sú. R 20. 5. 1995.

Výrok Hofbauera o „rasovom lúpežníctve z roztopaše“ pobúrila rómsku inteligenciu. SM 3. 7. 1995, s. 3.

Polichno - vlastná téma (v chronologickom usporiadaní)

Trančíková, E.: Tvoje právo, moja reč. Roľnícke noviny 29. 9. 1990, s. 7.

Mikitová, E.: Polichnianska tragédia. Smena 5. 6. 1990, s. 8.

Kati, Š.: Boli vrahovia dvaja? Tragédia v Polichne z pohľadu druhej strany. Smer 12. 10. 1990.

ŠK-: Pochovali obeť tragédie. Smer 22. 9. 1990, s. 4.

Č-: Štvornásobná vražda. SM 18. 9. 1990, s. 2.

Florian, J., Veselský, J.: Vražda alebo obrana? Polichenská tragédia má radu otazníkov. Svobodné slovo 16. 9. 1990.

SS -: Polichno ve stavu obležení. Vyšetřování čtyřnásobné vraždy pokračilo vpřed. Práce 20. 9. 1990.

Krveprolití v Polichně. Rudé právo 13. 9. 1990.

Fil-: Dědina se třese. Mladá fronta 19.9.1990.

Fil-: Kauce pro vraha? Záplava anonymů na prokuratuře. Mladá fronta. 5. 10. 1990.

Oslobodzujúci rozsudok. Štyria mŕtvy v Polichne. NO 29. 9. 1992.

Sch-: Prípád Polichno sa skončil. H. Stiffel: Ochrannú väzbu nepoznáme. NO 5. 11. 1992.

Bo-: „Poľovník“ na slobode. Najvyšší súd odomkol väzenie. NO 4. 11. 1992.

Čomaj, J.: Stretnutie s J. T. z Polichna. Je nám súdené žiť spolu. Tragická udalosť v Timravínom rodisku varuje. NO 3. 9. 1992, s. 1, 12.

Ako sa mu bude žiť. Obžalovaný z Polichna je už doma. Práca 5. 11. 1992, s. 3.

Vrb-: Na mieste polichnianskej drámy po dvoch rokoch a dni. Smer 19. 9. 1992.

Polichnianska tragédia pred súdom. SM 30. 9. 1992.

Vrah je vždy vrahom. SM 2. 10. 1992.

Mikitová, E.: Dve strany jednej mince. Na margo polichnianskeho prípadu. Koridor 10. 12. 1992.

Rozsudok. J. T. z Polichna oslobodený spod obžaloby. TK SR 28. 9. 1992.

Vrb: Strelec z Polichna na slobode. Smer 3. 11. 1992.

GB: Strieľal v sebaobrane. Súd rozhodol: J. T. nespáchal trestný čin. Práca 30. 9. 1992, s. 3.

Kati, Š.: Prelomový rozsudok. 33-ročný J. T. z Polichna – oslobodený! Novohradské noviny 6. 10. 1992, s. 1.

Šúrová, H.: Prípad sa skončil, umyeme si ruky! alebo Zabil – no je nevinný? RNE 1992, č. 60 (7) - 61 (8), s. 3.

Lacko, T.: Ještě slzy neoschly a už se připravuje (další) vražda. Květy 17. 11. 1992, s. 4-7.

Slonková, S., Rýdl, J.: Polichno očekává střelce. Případ čtyř zastřelených Romů po dvou letech. Mladá fronta dnes, 10. 11. 1992.

TK SR: Rómovia protestujú. Bratislavské noviny 6. 12. 1994.

Mravec, J.: Popoludňajšie dialógy z Polichna. Sme na nedeľu 14. 1. 1993.

Vesteg, O.: Janko Turčan: „Nemal som iné východisko“. Polichnianska tragédia z iného pohľadu. Smena 4. 2. 1993, s. 4.

Vrb: Odvolanie prokurátora zamietli. Najvyšší súd potvrdil slobodu pre Jána T. z Polichna. Smer dnes 8. 3. 1994.

Potvrdili rozsudok. Polichniansky prípad definitívne uzavreli. Pravda 5. 3. 1994.

Šášky, S.: Stratené dva roky života. U Rimanov zákony nemohli dôverovať otrokom, lebo otroci nemohli dôverovať zákonom. Zmena 5. 2. 1995, s. 7-8.

Spodniak, D.: Voľby do samospráv bez rušivých momentov. TASR 26. 2. 1995.

Televízny šot na STV1 24. septembra 1990.

Literatúra

Eglin, P., Hester, S. (1999). Moral order and the Montreal massacre: a story of membership categorization analysis. In P. L. Jalbert (ed.) *Media studies: ethnomethodological approaches*. Lanham, New York, Oxford: University Press of America, 195-230.

Nekvapil, J., Leudar, I. (1998). Masmediální utváření dialogických sítí a politické identity: případ Demokratické strany Sudety. *Slovo a slovesnost* 59, 30-52.

Slovník slovenského jazyka. Red. Š. Peciar (1965). Bratislava: Vydavateľstvo SAV.

Wodak, R. (ed.) (1990). *Wir sind unschuldige Täter*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Summary

Slovak Mass Media on the Romanies: The Polichno Case

The analysis shows that the problems of the Romany during the period under consideration (1990 - 1995) did not attract such attention as their particular nature should have merited. There was no television discussion of problems and although the Romany question was considered in several genres (mainly in news agency reports, running commentaries, courtroom reports, interviews), individual contributions were relatively isolated and "atomised".

The situation in the Czech Republic exercised an influence on reporting on the Romany in Slovakia, where there were references to the Romany situation in the Czech Republic. During this period, some elements of the press characteristically referred to the "paradoxical nature" of the situation in that the situation of the Romany in the Czech Republic was considerably more questionable, but that "foreign countries" only criticised Slovakia. These are examples of the "trivialization", "pushing off" and disparaging of awkward situations, well known from the literature on prejudice. At the same time, there is a typical set phrase "to use double standards" in evaluation. This is demonstrated by excerpts from writings by authors (e.g. representatives of Romany initiatives in the Czech Republic) who acknowledge the positive image of Slovakia in connection with the Romany question, or at least prefer it to the Czech one.

Several other contributions aspire to a more balanced approach, outlining two levels of the Romany question: a) the difficult situation in relation to solving the Romany question in Slovakia, b) its misuse for propaganda (often in foreign mass media). There is even a sporadic use of a common category of "Romanies and Slovaks", mainly using historical connotations and analogies (both Romany society and Slovak society had often been the object of attempts at assimilation, both receive unequal media publicity, and are often looking for freedom to emigrate, etc.).

The media offer a wealth of information on positive features of the coexistence of Romanies with the majority population, quoting positive examples and attempting to promote the Romany outlook. Paradoxically, these examples often result not in altering the common consciousness, but, in more than one case, in confirming traditional prejudices towards Romanies (the motive of singularity).

The largest part of media publicity is devoted to conflicts between the Romany and non-Romany populations, with tragic consequences. A particular case is the tragedy in Polichno where four lives were lost. The case has a special diachronic view starting with the tragedy itself, continuing with the release of the perpetrator and his inauguration as chairman of the parish council. Nevertheless, journalists' interest in this special case has tended to decline.

The description of the incident in Polichno was characterised by the variety of genres. The incident was described both as murder and as self-defence. There was, however, no real conflict between comments on the incident in the Romany and non-Romany press.